

Uppsatshandledning och kontrakt En rimlig kombination?

TORBJÖRN FRIBERG
Sociologiska institutionen, Lunds universitet

I boken *Reclaim the Science! Om vetenskapens avakademisering* med Sharon Rider och Anders Jörnsten som redaktörer, finner läsaren elva kritiska essäer om samtida förändringar inom de svenska universiteten. Boken är resultatet av den debatt om universiteten som ägde rum vid Uppsala universitet år 2006. Samtliga essäer är kritiska i den mening att de uttrycker »oro inför utvecklingen inom den högre utbildningen och forskningen» (Rider & Jörnsten 2007 s 9). Den högre utbildningen har i likhet med många andra offentliga sektorer på senare år genomgått betydande förändringar. I stora drag handlar det om att de svenska offentliga organisationerna alltmer följer de senaste trenderna inom den privata sektorn, där man hyllar nytta, effektivitet, kvantitativ mätbarhet och produktivitet.

Mot bakgrund av denna förändring kommer jag här att diskutera det samtida mötet mellan uppsatshandledare och student i relation till idén om kontrakt. Syftet är att försöka få uppsatshandledare inom den högre utbildningen att något reflektera över de sociala konsekvenserna i samband framväxten av nya begrepp på den akademiska arenan. Ansatsen följer en kritisk pedagogisk tradition som tar fasta på språket som en praktik (jfr Biesta 2005, Wright 2005).

Inledningsvis fokuserar texten på användningen av begreppet *kontrakt* i tal och skrift. Jag kommer att lyfta fram några exempel på hur akademiker uttrycker sig när det gäller relationen mellan handledare och student. Exempelen är hämtade från en tvåveckors uppsatshandledningskurs som ägde rum 2007–2008 och utgår från fyra olika policydokument som samtliga understryker vikten av att upprätta kontrakt. Dokumenten påvisar kontraktidéns, i vagare eller mer formella form, spridning i Sverige. Det andra avsnittet har som uppgift att kontextualisera kontraktsidén i relation till rådande marknadsprinciper inom den offentliga sektorn, liksom i förhållande till samhället i stort. Detta innebär först en diskussion kring New Public Management-principerna vilka sedan knyts samman med risksamhällets praktik och diskurs.

I det tredje avsnittet diskuteras de sociala konsekvenser som tänkas uppstå i samband med spridningen av kontraktsidén inom den högre utbildningen. Konsekvenserna handlar om hur studenter och handledare alltmer börjar

betrakta sig själv som konsumenter och leverantörer på en marknad. De avslutande reflektionerna fokuserar på hur kontraktssidén fungerar som ett nytt slags styrmedel, när det gäller kunskapsproduktionen inom den högre utbildningen. I foucauldiansk anda argumenterar jag för att vi bör vara medvetna om att kontraktet bidrar till att studenter och handledare konstituerar sig själva som nya moraliska subjekt. Som ett botemedel mot detta föreslås en disciplinär ompositionering som syftar till att medvetandegöra oss själva i ett större socio-politiskt sammanhang.

NYA BEGREPP OCH POLICYDOKUMENT

Jag vill påstå att vi känner igen avakademiseringsprocessen, som den kortfattat beskrivs ovan, genom införandet och användningen av nya begrepp på den akademiska arenan. Exempel på nya begrepp är *coach*, *mätbarhet*, *kvalitet* och *kontrakt*. Jag vill hävda att begreppen är nya på ett kvantitativt sätt, att de idag används på den akademiska arenan av allt fler människor i jämförelse med 1990-talet. Låt oss inledningsvis se hur handledare diskuterar och formulerar sina idéer kring kontraktet.

Diskussioner om kontrakt

Idag är det inte ovanligt att höra handledare tala om handledning i termer av kontrakt. Då jag själv som antropolog deltog i en uppsatshandledningskurs kom jag i kontakt med andra universitetslärare, inom ämnet socialt arbete, som hade både ringa och mer omfattande kunskaper om handledning av studenter. Då kursen också fungerade som forum för att ventileras egna tankar, framkom det många spännande diskussioner om just uppsatshandledning. Under en fredagseftermiddag diskuterades det flitigt huruvida »man bör upprätta kontrakt med studenterna vid ett första handledningsmöte». Till min stora förvåning föreföll det som om kontraktssidén var något som togs för givet; en idé som användes oreflekterat av de flesta deltagarna. Jag ställde då frågan om ett kontrakt var att föredra framför ett reciprokt möte. Som svar fick jag att kontraktet »bara var en metafor».

Detta citat, menar jag, implicerar att kontraktssidén idag har blivit så vedertagen inom den högre utbildningen att den inte ens anses relevant att diskutera i sitt sammanhang. Varför överhuvudtaget ifrågasätta eller ens diskutera tanken på kontrakt? Ja, det kan man fråga sig. Mitt svar blev att begrepp och idéer är mer än bara metaforer. Som Gert Biesta (2005) med stöd av Dewey och Wittgenstein påpekar, har språket en funktion i sitt sociala sammanhang. Trots diskussionen om kontrakt och sociala relationer med de övriga kursdeltagarna, skulle det vid ett senare tillfälle visa sig att vårt åsiktsutbyte hade passerat näst intill obemärkt. När vi väl skulle examineras som handledare fick vi som uppgift att skriva en essä om ett fritt ämne. I detta sammanhang visade det sig att ett flertal essäer helt oreflekterat argumenterade för »upprättandet av ett kontrakt». En del av kursdeltagarna skisserade sålunda olika policydokument, vari kontraktet spelade en central roll.

Policydokument om kontrakt

En sökning på Google påvisar att det idag finns ett flertal policydokument som understryker vikten av att upprätta kontrakt mellan handledare och student i relation till uppsatsarbetet. Jag har tagit fasta på fyra olika svenska dokument. Det första policydokumentet, *Examensarbete i datavetenskap vid Uppsala universitet: Utförande, redovisning och bedömning*, har som syfte att upprätthålla en gemensam policy vid bedömningen av examensarbetet vid avdelningen för Dator teknik. Det sju sidiga dokumentet riktar sig till student, handledare och examinator där man explicit beskriver de olika rollerna. På sidan fem återfinns läsaren de mer formaliserade reglerna under rubriken »Specifikation». Där står att läsa:

Specifikationen kan ses som ett »kontrakt» mellan student, handledare och examinator. Dokumentet skall innehålla förutsättningar, mål, tillvägagångssätt, tidsplanering och avgränsningar för examensarbetet. (Uppsala universitet 2004)

Citatet påvisar en slags vag kontraktside som på många sätt kan liknas vid en uppsatsplan. Den är vag i den meningen att det verkar handla om riktlinjer (»kan ses») snarare än konkreta bestämmelser (»skall»). Med detta i åtanke finner vi fler bestämmande idéer i policydokumentet från Teologiska Högskolan i Stockholm: *Examensarbete PM för studenter i Teologiska programmet* (Stockholms universitet 2007). Detta dokument innefattar tretton punkter som ska följas. Under punkt tre står att läsa:

När arbetets problemformulering godkänts av handledaren, skall ett kontrakt upprättas mellan handledare och student. Handledaren lämnar en kopia av kontraktet till studenten. (Stockholms universitet 2007 s 1)

Här råder det sålunda inga oklarheter om att det ska upprättas ett kontrakt. Däremot återfinns man som läsare inte några som helst bestämmelser om hur ett sådant kontrakt bör utformas. I ett tredje policydokument från Malmö högskola (2007): *Studiehandledning omvårdnadshandledning* hittar vi ett färdigskrivet kontrakt. Dokumentet används inom sjuksköterskeprogrammet. Kontraktet (Malmö Högskola 2007) tar upp sex olika uppförandekoder när det gäller grupphandledning:

Jag förpliktar mig till:

Att låta den som talar få tala färdigt utan att bli avbruten av annat än frågor om sakupplysning.

När en deltagare pratar tar jag henne/honom på allvar.

När en deltagare pratar skall jag lyssna och inte vara upptagen av att förbereda egna synpunkter, det kan jag göra när vederbörande är färdig.

Det är tillåtet att vara verbalt passiv, men jag ska inte ställa mig utanför genom att stillatigande demonstrera att jag har tråkigt. När

gruppen har beslutat att diskutera en fråga, har jag förpliktigt mig att delta.

Ingen av deltagarna har ensamrätt till den enda riktiga lösningen på ett problem. Oenighet är viktigt och lärorikt.

Att hålla tystnadslöften.

Förpliktandet ovan berör samtliga inblandande, det vill säga både studenter och handledare.

Vid institutionen Folkhälsovetenskap vid Stockholms universitet finns en liknande kontraktsidé. I kontraktet (Stockholms universitet 2003, s 9 f) uttrycks bland annat:

Ett formellt skriftligt avtal som reglerar kontakten mellan handledare och student för att underlätta arbetet och undvika missförstånd. Följande bör ingå i överenskommelsen:

Tidplan för uppsatsarbetet (dela upp arbetet i moment och skriv ner när varje moment skall vara klart).

Tidpunkter för inplanerade möten och syften med mötena (t ex när varje moment enligt ovan är klart).

Former för hur studenten fortlöpande skall informera handledaren om fortskridande av uppsatsarbetet.

(eventuellt) Hur många timmar som handledaren är tillgänglig under uppsatsarbetet (1 timme i veckan?)

Överenskommelse huruvida handledaren får använda studentens resultat och i så fall på vilket sätt.

Syftet med med detta sistnämnda kontrakt är att förebygga missförstånd mellan handledare och student. Till hjälp har de båda parterna fem punkter att förhålla sig till. Utifrån de fyra policydokumenten ovan, från 2003 till 2007, framgår det att man ser olika på idén med kontrakt: allt från en vag idé till en mer formaliserad bestämmelse med specifika uppförandekoder.

NÅGRA ORSAKER TILL NY BEGREPPSANVÄNDNING

Problemet som i det följande tas upp är vad som kan ha medverkat till att ändra sättet att använda begreppen i akademien? Jag kommer att argumentera för att den nya begreppsanvändningen konstitueras av att man inom den offentliga sektorn infört marknadsanpassade principer liksom ett samtida samhälleligt risktänkande.

Till skillnad från det homogena 1960-talets Sverige finner vi idag en mer fragmenterad statsmodell, inspirerad av New Public Management (NPM). I ett samtida Sverige handlar det främst om snäva ekonomiska mål (vinster och intäkter) medan de samhällspolitiska målen oftare betraktas som särintressen (Almqvist 2006). Detta innebär att de generella värderingarna har svängt från moralisk gemenskap till kostnadseffektivitet och individuella val. Idag präglas

den svenska offentliga sektorn i hög grad av New Public Management-principerna.

Denna reformrörelse innebär att policymakare har tonat ner skillnaden mellan privata och offentliga organisationer; den offentliga sektorn ska, oavsett skillnader i målsättningen, styras med hjälp av olika instrument från den privata sektorn. Som en följd ska de offentliga förvaltningarna bli mer serviceinriktade än tidigare, öka sin effektivitet, konkurrera med andra organisationer på en öppen och fri marknad (Christensen 2005).

Vi finner idag olika marknadsföringsstrategier inom den högre utbildningen, där svenska högskolor och universitet försöker attrahera studenter på bästa sätt. De offentliga organisationernas målsättningar ska i likhet med en privat organisation fungera som förpliktade måttstockar för uppnådda resultat. Policymakare inom universitetet lanserar olika mätinstrument. Precis som i den privata sektorn ska bra resultat belönas och dåliga straffas inom offentliga organisationer.

Jag vill här hävda att kontraktssidén bland annat är en konsekvens av den marknadifiering som pågår inom svenska högskolor och universitet. Tanken är att upprättandet av ett kontrakt, eller tänkandet utifrån en kontraktssidé, ökar chanserna till bättre »genomströmning» av studenter. Bättre genomströmning av studenter är lika med förbättrad statistik och på så sätt ökad ekonomisk ersättning för den enskilda organisationen.

I boken *Risk society: towards a new modernity* visar sociologen Ulrich Beck (1992) på framväxten av en ny samhällsform, »risksamhället». Risksamhället ska förstås som en utveckling av 1800-talets klassiska industrisamhälle med en stark tro på nationalism, vetenskap, framsteg, klass och verklighet. Allt eftersom det moderna projektet har utvecklats har även nya reella och imaginära risker börjat uppmärksammas i större utsträckning. Som exempel tar Beck upp hur det radioaktiva avfallet suddar ut det modernas skyddszoner. Nationer och individer är och uppfattas som helt hjälplösa i samband med en kärnkraftskatastrof eftersom de nationella gränserna inte kan stoppa spridningen av det radioaktiva avfall som färdas med vinden (Beck 1992).

Riskerna finns överallt i vardagslivet; vi kan varken stoppa eller se riskerna vilket skapar oro bland människor (Tulloch & Lupton 2003). Det är emot denna bakgrund jag vill påstå att kontraktet kan uppfattas som en form av preventionstänkande, en slags reell praktik i ett riskfyllt möte mellan två parter. Här verkar det som om möten inom offentliga organisationer kräver fler löften om säkerhet i takt med ett ökande risktänkande. Universitetet fungerar i sin samtid som en riskmedveten organisation. Organisationens logik handlar om att minimera risker, vilket kräver att akademiker och andra inom den högre utbildningen utvecklas till riskmedvetna individer (McWilliam 2004).

Genom att upprätta kontrakt kan vi, som riskmedvetna subjekt, skydda oss mot oförutsedda händelser, både som handledare och student. Vi har ett ökande behov av olika mätinstrument och preventiva metoder i hopp om att kunna reglera och kontrollera sociala och naturliga risker. Idén med kontrakt konstitueras sålunda av både New Public Management-principerna och ett risktänkande. Det är mötet mellan marknadifieringen och risktänkandets diskurs och praktik som gör tanken på kontrakt intressant.

SYNEN PÅ OSS SJÄLVA

Hur ser det fortsatta förloppet ut för student, handledare och universitet i relation till kontraktssidén? Inom en snar framtid tenderar studenten att alltmer transformeras till en konsument på en marknad. Jag vill sålunda hävda att marknadiseringen av den högre utbildningen, i kombination med risktänkande, förändrar studentens syn på sig själv och andra. Studenten som konsument kräver service samtidigt som han eller hon vill få valuta för sina pengar, det vill säga studielån eller annan försörjning. Som konsument vill han eller hon ha garantier för att produkten (uppsatsen) håller för en prövning (examination) annars är det leverantörens (handledarens) fel. Det är vanligt i samband med examination att man får höra studentens klagosång, när denne får utstå kritik, att »det var min handledare som sa så».

Frasen återfinns i många olika skepnader men poängen här är att den påvisar att konsumenten alltid har rätt, som det uttrycks i affärsvärlden. Konsumentrollen förefaller sålunda inte vara en social roll i traditionell mening, då ömsesidigheten lyser med sin frånvaro. Lätt är att i detta sammanhang skylla på den enskilda studenten som individ. Men faktum är att vi bör vara medvetna om att han eller hon faktiskt befinner sig i ett vidare sammanhang; på arbetsmarknaden. I skrivande stund fick jag, i rollen som handledare, följande mejl från två C-studenter:

Här är den färdiga versionen sånär som på innehållsförteckningen. Vi vore väldigt tacksamma om vi kan få ett klartecken på att arbetet håller måttet då vi är mycket angelägna att klara oss utan komplettering. Båda har fått arbete som kräver examen annars förlorar vi anställningsmöjligheten. Kan du kommentera senast torsdag eftermiddag är vi hemskt tacksamma.

Citatet visar hur studenterna (o)medvetet, genom arbetsmarkandens centrala aktörer, förmås att se på handledaren som en slags leverantör av en produkt som »håller måttet». Om produkten inte håller måttet, inget jobb för studenten! När det kommer till handledaren kan han eller hon lätt hänvisa till kontraktssidén i samband med problematiska möten. Inte sällan hör man handledare som säger: »Jag upprättade ett kontrakt med studenten men han avvek från detta, alltså kan han inte komma och gnälla att uppsatsen inte gick igenom».

DISCIPLINÄR OMPOSITIONERING

Sammanfattningsvis menar jag att kontraktssidén fungerar som ett nytt slags styrmedel, som påverkar kunskapsproduktionen inom den högre utbildningen. Genom ett möte mellan student (konsument) och handledare (leverantör) baserat på ett kontrakt avstyrs en genuin intellektuell verksamhet. Ett kontrakt ger ju sällan utrymme för utveckling av oförutsedda idéer, liksom liten plats för en mer förutsättningslös kunskapsproduktion i ett demokratiskt samhälle, vilket hålls vid liv av ett ständigt flöde av nya röster och perspektiv.

Kontraktet handlar i mångt och mycket om en »självteknologi» i focualtdianska termer (t ex Foucault 1988, 2000). Detta innebär att både student och

handledare konstituerar sig själva som moraliska subjekt (konsument och leverantör) utifrån ett praktiskt kontraktuellt handlande. De styr sig själva som subjekt enligt de implicita eller explicita uppförandekoderna som återfinns i kontraktet.

Här kan det vara på sin plats att kritiskt granska vems intresse det är som vi egentligen reproducerar. Detta är ett spørsmål om politik. Susan Wright (2004, 2005; antropolog) har påpekat att vi måste försöka förstå oss själv som aktör i en större sociopolitisk kontext. Genom att förstå och analysera våra egna erfarenheter, som student och handledare, på ett reflexivt sätt kan vi bättre förstå den snabba förändringen inom den högre utbildningen. Wright menar att vi bör se oss själva som politiskt reflexiva praktiker (politically reflexive practioners) istället för att endast följa policymakarnas riktlinjer. Detta i syfte att hjälpa oss själva som lärare samtidigt som vi utrustar nästa generation flexibla arbetare med ett kritiskt tänkande (Houtman 2004, Wright 2004).

I detta sammanhang vill jag understryka att vi i egenskap av handledare måste börja fundera över hur de nya begreppen och idéerna påverkar möten mellan människor. Inte minst när det gäller kontraktssidén. Det är först när vi blir självreflexiva som det går att betrakta de sociala konsekvenserna av införandet av nya begrepp och idéer inom den högre utbildningen. Frågan blir då hur handledarna kan bli mer reflexiva? Här tror jag att vi kan lära oss något av antropologen Renato Rosaldo (2003), som har påpekat att reflexivitet handlar om ett skifte av position.

När vi människor ompositionerar oss får vi nya erfarenheter vilket på längre sikt medför ett reflexivt tänkande, där vi bättre kan erfara oss själva och andra (Rosaldo 2003). Jag vill sålunda argumentera för att vi som handledare någon gång bör undergå disciplinär ompositionering, vilket innebär ämnesövergripande handledarmöte samt handledning av studenter med annan ämnestillhörighet. Det är utifrån ett sådant möte mellan antropologi och socialt arbete som denna artikel är skriven.

LITTERATUR

- Almqvist, R.M. 2006: *New public management – NPM: om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*. Malmö: Liber.
- Beck, U. 1992: *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Biesta, G. 2005: Against Learning: Reclaiming a language for education in an age of learning. *Nordisk Pedagogik*, 25(1), 54–66.
- Christensen, T. 2005: *Organisationsteori för offentlig sektor*. Malmö: Liber.
- Foucault, M. 1988: Technologies of the self. I H. Gutman, L.H. Martin, M. Foucault & P.H. Hutton (red): *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Foucault, M. 2000: The political technology of individuals. I J.D. Faubion (red): *Essential works of Foucault, 1954–1984*. London: Penguin.
- Houtman, G. 2004: Why education matters to anthropology: an interview with Sue Wright. *Anthropology Today*, 20(6), 16–18.
- Malmö högskola. 2007: *Studiehandledning omvårdnadshandledning inom sjuksköterskeprogrammet*. www.mah.se/upload/_upload/studiehandledning%20om%20v.handl.%20070108.pdf (2008.03.25)

- McWilliam, E. 2004: Changing the academic subject. *Studies in Higher Education*, 29(2), 151–163.
- Ramsden, P. 2003: *Learning to teach in higher education*. London: Routledge Falmer.
- Rider, S. & Jörnsten, A. 2007: *Reclaim the science! Om vetenskapens avakademisering*. Hedemora: Gidlund.
- Rosaldo, R. 2003: Grief and headhunter's rage. I R.J. McGee & R.L. Warms (red): *Anthropological theory: an introductory history*. Maidenhead: McGraw-Hill.
- Stockholms universitet, 2003. *Varför skriva uppsats?* Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för folkhälsovetenskap.
- Stockholm universitet, 2007. *Examensarbete, PM för studenter i Teologiska programmet*. Stockholm: Teologiska högskolan.
- Tulloch, J. & Lupton, D. 2003: *Risk and everyday life*. London: Sage Publications.
- Uppsala universitet, 2004: Examensarbete i datavetenskap vid Uppsala universitet: Utförande, redovisning och bedömning. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för informationsteknologi. http://www.it.uu.se/edu/exjobb/csd-bef_ore2004/exjobb-pm.shtml (2008.03.25)
- Wright, S. 2004: Politically reflexive practitioners. I D. Drackley & I. Edgar (red): *Current policies and practices in European social anthropology education*. Oxford: Bergam Books.
- Wright, S. 2005: *Processes of cultural transformation: Higher education and neo-liberal governance in England*. Paper presented at the Department of Social Anthropology, Lund University, October 25. 2005.